

Валерій ЯНУСЬ

*здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня
кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка*

**ТИПОЛОГІЯ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД
ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ**

Фортифікаційні споруди завжди відігравали важливу роль у військових діях. Їхнє головне призначення полягає у створенні захисних рубежів, що забезпечують оборонним силам додатковий захист від атаки ворога, а також ускладнюють його просування. Фортифікації розвивалися одночасно з еволюцією зброї, тактики та стратегії ведення бою. Від давніх фортець – до сучасних бункерів і укриттів, фортифікаційні споруди були і залишаються важливим елементом будь-якого конфлікту. В умовах сучасних конфліктів, де використовуються високотехнологічні озброєння та дрони, роль фортифікаційних споруд ще більше зростає.

Фортифікаційні споруди мають давню історію, яка починається ще з часів Стародавнього Єгипту та Месопотамії. Давні цивілізації зводили укріплені міста для захисту від загарбників. Одними з найвідоміших є стіни Вавилону та фортечні споруди Єрусалиму [1, с. 41]. Середньовічні європейські замки та фортеці були споруджені для захисту від ворожих вторгнень і мали вежі, мури та рови.

З появою вогнепальної зброї, особливо артилерії, класичні фортечні стіни стали менш ефективними. Це призвело до розробки нових фортифікаційних систем, таких як бастионні форти, що дозволяли ефективніше протистояти гарматним обстрілам [2, с. 84]. Упродовж XVII–XVIII ст. з'явилися складні фортифікаційні комплекси, розраховані на тривалу облогу.

Під час Першої світової війни ключову роль відігравали окопні системи. Технології ведення війни змусили війська переходити до глибоких систем окопів, бліндажів і підземних укриттів, що забезпечували надійний захист від артилерії та кулеметного вогню. У Другу світову війну з'явилися більш сучасні укріплення, такі як ДОТи та ДЗОТи, які мали витримувати потужні артилерійські та авіаційні удари.

Фортифікаційні споруди зазвичай діляться на кілька основних категорій, залежно від їх призначення, довговічності та рівня захисту. Польові фортифікації будуються у відносно короткий термін і зазвичай використовуються для тимчасового захисту військових позицій [3, с. 12]. Вони включають: окопи – це найпростіші заглиблення в землі, що забезпечують захист від ворожого вогню. Окопи, зазвичай, мають вигнуту форму, що допомагає зменшити ризик прямого влучення під час обстрілів; бліндажі – це більш захищені споруди, які використовуються для укриття особового складу або зберігання зброї. Бліндажі, зазвичай, мають дерев'яні або бетонні перекриття, здатні витримувати удари артилерії; землянки – споруди, що заглиблені в землю і використовуються для тривалого перебування військових під час обстрілів або ворожого наступу. Вони можуть бути обладнані для зберігання боєприпасів, життєво важливих ресурсів та тимчасового проживання солдат.

Постійні фортифікаційні споруди призначені для тривалого використання та захисту важливих об'єктів, таких як міста, військові бази або стратегічні пункти: фортеці – історично використовувались для захисту стратегічних об'єктів і населених пунктів. Типова структура середньовічної фортеці включала зовнішні стіни, вали, рови, вежі та оборонні брами [4, с. 57]. З розвитком артилерії фортеці поступово втрачали свою ефективність, але їхні основи використовувались для будівництва нових видів укріплень; ДОТи і ДЗОТи – ці споруди стали

популярними у ХХ ст. ДОТи (довготривалі оборонні точки) будувалися з міцного залізобетону і призначалися для захисту особового складу та зброї під час артилерійських обстрілів. ДЗОТи (дерев'яно-земляні оборонні точки) були менш захищеними, але їх можна було швидше побудувати.

З початком ХХІ ст з'явилися нові мобільні системи фортифікацій, які можна швидко розгорнути на полі бою. Це особливо важливо в умовах сучасних конфліктів, коли мобільність і швидкість мають вирішальне значення: HESCO – сучасна мобільна система захисних бар'єрів, яка складається з металевих сітчастих контейнерів, наповнених ґрунтом або піском. Такі укріплення можуть бути зведені швидко і забезпечують надійний захист від вогню стрілецької зброї, артилерійських обстрілів та вибухів; протитанкові бар'єри – ці споруди використовуються для обмеження пересування ворожої бронетехніки. До них належать «драконові зуби», бетонні перешкоди, протитанкові рови та інші інженерні загородження.

Сучасні військові конфлікти, такі як війна в Україні, знову привернули увагу до важливості фортифікаційних споруд. Використання сучасних видів зброї – артилерії, мінометів, дронів і високоточної зброї – змусило військових переглянути підходи до фортифікацій. Війна в Україні показала необхідність у будівництві складних окопних систем, які забезпечують як захист, так і можливість мобільного маневру. Окопи будуються з використанням сучасних матеріалів, які захищають від нових загроз, таких як безпілотники. Сучасні безпілотні літальні апарати здатні завдавати точкових ударів по фортифікаціям, що призводить до необхідності створення спеціальних укриттів. Ці укриття мають підвищену стійкість до атак з повітря та можуть бути швидко споруджені за допомогою мобільних систем.

Інженерні загородження і стримування ворога: мінні поля – це один з найефективніших способів стримування просування ворожих військ [3, с.208]. Вони можуть бути як протипіхотними, так і протитанковими. Мінні поля створюють перешкоди для швидкого пересування противника, змушують його шукати обхідні шляхи або витрачати час на розмінування території, що надає оборонцям більше часу для організації ефективної оборони або контратак; протитанкові рови – це глибокі й широкі траншеї, які перешкоджають пересуванню бронетехніки. Їх використовують разом із іншими загородженнями, такими як мінні поля або протитанкові загородження (наприклад, «драконові зуби»). Рови можуть бути наповнені водою або інженерними пастками, що робить їх ще більш ефективними; інженерні загородження з колючого дроту – встановлюються для ускладнення пересування піхоти противника. Вони зазвичай використовуються як додатковий захист біля окопів або бліндажів. Колючий дріт може бути встановлений у вигляді кількох рядів або спеціальних перешкод, які утворюють складні до подолання бар'єри; «драконові зуби» – це бетонні перешкоди, що використовуються для блокування руху танків і іншої бронетехніки. Їх зазвичай встановлюють у кілька рядів для створення суцільної протитанкової перешкоди. Такі споруди широко використовувалися під час Другої світової війни і досі залишаються ефективними в умовах сучасних конфліктів.

Оборонні лінії є одним з найважливіших елементів у системі стримування. Історично, ці лінії оборони склалися з численних укріплень, фортифікаційних споруд і інженерних загороджень. Найвідоміші приклади оборонних ліній: Мажино – побудована Францією перед Другою світовою війною для захисту від можливого німецького вторгнення. Це була одна з найскладніших систем оборони свого часу, яка включала підземні бункери, гармати та протитанкові загородження. Хоча вона була сильною оборонною системою, її основний недолік полягав у тому, що вона не охоплювала всі можливі напрямки наступу, що дозволило німецьким військам обійти її через Бельгію; Маннергейма –

оборонна система Фінляндії, побудована на Карельському перешийку для захисту від СРСР під час «зимової війни». Лінія включала ДОТи, ДЗОТи, мінні поля та інженерні загородження, що дозволило фінським військам ефективно стримувати радянські війська в перші місяці конфлікту; Сігріда і «Атлантичний вал» – німецькі оборонні лінії під час Другої світової війни, які призначалися для стримування наступу союзників у Європі. Вони включали численні бункери, артилерійські позиції та загородження вздовж узбережжя Франції, Бельгії та Нідерландів.

Сучасні війни, як і раніше, потребують надійних фортифікаційних споруд, але нові технології та загрози змінили підходи до їх будівництва. Гібридні конфлікти, де використовуються не лише регулярні військові сили, але й партизанські тактики, інформаційна війна та кібератаки, вимагають гнучких підходів до захисту [5, с. 293]. У таких умовах класичні фортифікаційні споруди можуть доповнюватися новими видами захисту: засоби протидії дронам – безпілотники дедалі частіше використовуються для ведення розвідки та завдання ударів по фортифікаційним спорудам. Сучасні укріплення повинні враховувати цей фактор. Такі споруди часто мають додаткові елементи захисту, наприклад, сітки або інші засоби для зниження точності ударів з повітря; мобільні укриття – це новий тип укріплень, які можна швидко розгорнути в польових умовах і які здатні захистити особовий склад від різних видів загроз. Мобільні укриття можуть переміщуватися залежно від зміни тактичної ситуації на полі бою; фортифікація у міських умовах – міська фортифікація набуває все більшого значення, оскільки сучасні конфлікти часто проходять у населених пунктах. Тут ключову роль відіграють інженерні укріплення всередині будівель, захист вулиць та перехресть, а також підготовка захищених командних пунктів у підвалах та інших захищених приміщеннях.

Сучасна війна характеризується використанням високоточної зброї, що вимагає нових підходів до фортифікації. Наприклад, захищені підземні бункери або укриття, побудовані з використанням сучасних матеріалів, здатні витримувати удари ракет або снарядів із високою точністю: підземні фортифікаційні системи – завдяки сучасним технологіям деякі оборонні об'єкти створюються під землею, що надає їм підвищену стійкість до обстрілів. Такі споруди можуть мати багаторівневу структуру з декількома входами і виходами, що робить їх важкодоступними для противника.

У сучасних війнах роль фортифікації виходить за межі фізичних споруд. З появою високих технологій та мережевих систем, кіберзахист стає частиною загальної фортифікації. Системи управління вогнем, радіозв'язок та інші технологічні компоненти військових укріплень мають бути захищеними від кібернападів, які можуть паралізувати роботу фортифікаційних систем або вивести їх з ладу. Фортифікаційні споруди відіграють ключову роль у захисті військових позицій як у минулому, так і в сучасних умовах. Еволюція зброї, тактики та технологій постійно змінює вимоги до укріплень, але їхня основна функція залишається незмінною – захист особового складу, техніки та стратегічних об'єктів. У майбутньому, з розвитком новітніх технологій, фортифікація продовжить адаптуватися до нових викликів, таких як високоточна зброя, безпілотники та кіберзагрози.

Фортифікаційні споруди в сучасній війні все більше поєднують традиційні методи захисту з новітніми технологіями, створюючи багаторівневу систему оборони, здатну ефективно протистояти сучасним загрозам. Уміння правильно планувати та будувати фортифікаційні укріплення може мати вирішальне значення для успіху в бойових діях.

Список використаних джерел

1. Лесик О. В. Замки та монастирі України. Львів: «Світ», 1993. 176 с.
2. Матеріали доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції. Тернопіль, 1985. 40 с.
3. Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. Історичні мандрівники. Львів: Центр Європи, 2005. 192 с.
4. Ониськів М. Історія міст і сіл Теробовлянщини. Тернопіль: «Збруч», 1997. 537 с.
5. Остапенко І. С., Філь В. М., Крамар І. Є., Шаптала О. І. Основи інженерної підготовки: навчальний посібник. Дніпро: УДУНТ, 2022. 391 с.
6. Пірко В. О. Оборонні споруди в межиріччі Дніпра і Сіверського Дінця (друга половина XVII–XVIII ст.). Донецьк: Східний видавничий дім, 2007. 94 с.

Лілія ТРОФИМОВИЧ

*докторка історичних наук, професорка кафедри
гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного*

ПОЛЬСЬКІ ЛЕГІОНИ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Від початку Першої світової війни польські землі, що входили до складу Австро-Угорщини, Німеччини та росії – учасників поділів Польщі, перетворилися в арену запеклих боїв між вказаними країнами, яких ця війна розділила на два ворогуючі табори. Польське питання не було домінуючим для Троїстого союзу та Антанти, але бої відбувалися на території, заселеній поляками, і учасники цих блоків змушені були визначити своє ставлення до нього, маніпулювали прагненням польського народу відродити свою державу і створювали польські добровольчі формування. У 1914 р. у збройних силах Австро-Угорщини, Німеччини та росії налічувалося 1,5 млн поляків, які по обидва боки фронту вбивали один одного.

Варто зазначити, що ні Відень, ні Берлін, ні Петербург не були зацікавлені у відновленні польської державності та наданні польському народу незалежності. Основою формування польських легіонів стали «Стрілецький союз», «Стрілець», «Польські стрілецькі дружини», що на початку війни були об'єднані під керівництвом коменданта Юзефа Пілсудського, який у Галичині зосередив близько 3 тис. стрільців [1, с. 296]. Згідно з домовленістю з Генеральним штабом австро-угорської армії, 6 серпня вони вторглися у Королівство Польське з метою підняття там антиросійського повстання. Проте місцеве населення не підтримувало їх задуму, а австро-угорське командування висунуло вимогу розпустити стрілецькі загони.

У цій ситуації голова Польського кола в Державній Раді Юліуш Лео озвучив пропозицію приєднати загони Ю. Пілсудського до польських формувань у складі австро-угорської армії – польських легіонів [2, с. 433]. Офіційний Відень погодився на створення двох польських легіонів – Східного та Західного, які б налічували по 8,5 тис. бійців, носили стрілецькі мундири, використовували рідну мову, підпорядковувалися австро-угорському командуванню і склали присягу на вірність Габсбургам. Стрілецькі загони Ю. Пілсудського були переформовані у 1-й полк, а пізніше – 1-шу бригаду Легіонів. Планувалося їх використання лише на Східному фронті проти росії [3, с. 117].

Для вирішення питань, пов'язаних з формуванням Легіонів, у середині серпня 1914 р. створено, очолюваний Ю. Лео, Головний Національний Комітет, що представляв усі польські політичні сили в Галичині і який проголосив війну Австро-Угорщини проти росії війною за відродження польської держави. Будучи розпропагандованою народовими демократами (ендеками), негативно і болісно реагуючи на національні обмеження, а також на відступ австрійської армії й окупацію російськими військами Галичини з її адміністративним центром – Львовом, абсолютна більшість особового складу Східного легіону відмовилася